

ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΑΝΟΙΚΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

Ειδικά Θέματα του Ευρωπαϊκού Πολιτισμού

Επιμέλεια Έκδοσης Ανθολογίου:

Σωκράτης Μ. Κονιόρδος

Συγγραφή:

Τζένη Καβουνίδη

Σωκράτης Μ. Κονιόρδος

Απόστολος Γ. Παπαδόπουλος

Βασίλης Ρωμανός

**Ανθολόγιο
Θεωρητικά Διλήμματα και
Κοινωνική Πραγματικότητα**

Το έργο συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση και το Ελληνικό Δημόσιο.

ΕΙΔΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ ΤΟΥ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

Θεωρητικά Διλήμματα και Κοινωνική Πραγματικότητα

Σημείωση

Το ΕΑΠ είναι υπεύθυνο για την επιμέλεια έκδοσης και την ανάπτυξη των κειμένων σύμφωνα με τη Μεθοδολογία της εξ Αποστάσεως Εκπαίδευσης. Για την επιστημονική αριότητα και πληρότητα των συγγραμμάτων την αποκλειστική ευθύνη φέρουν οι συγγραφείς, κριτικοί αναγνώστες και ακαδημαϊκοί υπεύθυνοι που ανέλαβαν το έργο αυτό.

Copyright © 2008
Για την Ελλάδα και όλο τον κόσμο
ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΑΝΟΙΚΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
Πάροδος Αριστοτέλους 18, 26335, Περιβόλα Πατρών
Τηλ. (2610) 367300 / Φαξ: (2610) 367350

ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΕΣ ΤΟΥ ΔΙΔΑΚΤΙΚΟΥ ΥΛΙΚΟΥ
του Ανθολογίου
«Θεωρητικά Διλήμματα και Κοινωνική Πραγματικότητα»

Ακαδημαϊκός Υπεύθυνος του Προγράμματος Σπουδών
Λίλα Λεοντίδου
Καθηγήτρια Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου

Συντονιστής της Θεματικής Ενότητας, Επιστημονικός Επιμελητής
Σωκράτης Μ. Κονιόρδος
Αναπληρωτής Καθηγητής Πανεπιστημίου Κρήτης

Επιμέλεια Έκδοσης Ανθολογίου
Σωκράτης Μ. Κονιόρδος
Αναπληρωτής Καθηγητής Πανεπιστημίου Κρήτης

Συγγραφή
(Μέρους Α', Β', Γ')
Βασίλης Ρωμανός
Σωκράτης Μ. Κονιόρδος
Απόστολος Γ. Παπαδόπουλος
Τζένη Καβουνίδη

Κριτική Ανάγνωση
(Μέρους Α', Β', Γ')
Νίκος Μουζέλης
Ομότιμος Καθηγητής LSE, Πανεπιστήμιο Λονδίνου

Γλωσσική Επιμέλεια
(Μέρους Α', Β', Γ')
Κατερίνα Σάββα

Καλλιτεχνική Επιμέλεια/Ηλεκτρονική Σελιδοποίηση
Λεοντόπουλος Ν. – Λεοντόπουλος Ι. Ο.Ε.

Συντονισμός Ανάπτυξης Εκπαιδευτικού Υλικού
και Γενική Επιμέλεια των Εκδόσεων
ΟΜΑΔΑ ΕΚΤΕΛΕΣΗΣ ΕΡΓΟΥ ΕΑΠ

ISBN: 978-960-538-818-8

*Σύμφωνα με το Ν. 2121/1993
απαγορεύεται η συνολική ή αποσπασματική
αναδημοσίευση του βιβλίου αθυτού ή η αναπαραγωγή του
με οποιοδήποτε μέσο, χωρίς την άδεια του εκδότη.*

ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΑΝΟΙΚΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ

Σπουδές στον Ευρωπαϊκό Πολιτισμό

ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ

Ειδικά Θέματα του Ευρωπαϊκού Πολιτισμού

**ΘΕΩΡΗΤΙΚΑ ΔΙΔΗΜΜΑΤΑ
ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ**

ΠΑΤΡΑ 2008

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ

Η Τζένη Καβουνίδα γεννήθηκε στις ΗΠΑ και σπούδασε στο Stanford University (B.A.), στο Boston University (M.A.) και στο London School of Economics (Ph.D.). Απασχολείται ως ερευνήτρια στο Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών (ΚΕΠΕ) και διδάσκει μαθήματα Κοινωνιολογίας στο Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών. Έχει δημοσιεύσει βιβλία για τους μετανάστες στην Ελλάδα καθώς και για την ελληνική οικογένεια και τις σχέσεις των δύο φύλων, ενώ έχουν δημοσιευτεί πολλά άρθρα της σε διεθνή επιστημονικά περιοδικά και σε συλλογικούς τόμους.

Ο Σωκράτης Μ. Κονιόρδος είναι Αναπληρωτής Καθηγητής Οικονομικής Κοινωνιολογίας στο Τμήμα Κοινωνιολογίας του Πανεπιστημίου Κρήτης. Εκπόνησε τη διδακτορική του Διατριβή στην Σχολή Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών (LSE) του Πανεπιστημίου του Λονδίνου. Έχει δημοσιεύσει επτά βιβλία και αριθμό άρθρων στα πεδία της Οικονομικής Κοινωνιολογίας, Κοινωνιολογίας της Εργασίας, Κοινωνιολογικής Θεωρίας και Κοινωνικής Δομής. Είναι μέλος της Εκτελεστικής Επιτροπής της Ευρωπαϊκής Κοινωνιολογικής Εταιρείας (ESA) για την περίοδο 2005-2007 και 2007-2009 και αντιπρόεδρος της ESA, υπεύθυνος για τις εκδόσεις της.

Ο Απόστολος Γ. Παπαδόπουλος είναι Επίκουρος Καθηγητής στο Τμήμα Γεωγραφίας του Χαροκόπειου Πανεπιστημίου με γνωστικό αντικείμενο «Γεωγραφική και Κοινωνική Ανάλυση του Αγροτικού Χώρου». Έχει επιμεληθεί, μόνος του ή με άλλους, τέσσερις συλλογικούς τόμους (ένας στην αγγλική γλώσσα) και έχει συγγράψει σε συνεργασία ένα βιβλίο.

Ο Βασίλης Ρωμανός σπούδασε Οικονομικές Επιστήμες στη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών και Κοινωνική και Πολιτική Φιλοσοφία στο Πανεπιστήμιο του Essex της Μεγάλης Βρετανίας. Κατά την παρούσα περίοδο είναι Λέκτορας του Πανεπιστημίου Κρήτης στην Κοινωνιολογική Θεωρία και από το 2003 μέλος ΣΕΠ του ΕΑΠ στην ενότητα ΕΠΟ 41. Στα ερευνητικά του ενδιαφέροντα περιλαμβάνονται οι σύγχρονες θεωρίες θεμελίωσης της δημοκρατίας, η κοινωνιολογία και η φιλοσοφία της Νεωτερικότητας, η θεωρία του υποκειμένου και η αισθητική θεωρία.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγή	9
-----------------	----------

Σωκράτης Μ. Κονιόρδος

Μέρος Α΄ – Κοινωνική Δομή και Κοινωνική Δράση

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Βασίλης Ρωμανός

Το ζήτημα της σχέσης κοινωνικής δομής και κοινωνικής δράσης	15
--	-----------

Μέρος Β΄ – Κοινωνική Έδραση και Κοινωνική Κατασκευή

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Σωκράτης Μ. Κονιόρδος

Το ζήτημα της κοινωνικής έδρασης και της κοινωνικής κατασκευής των κοινωνικο-οικονομικών φαινομένων	127
--	------------

Μέρος Γ΄ – Κοινωνικό Φύλο

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Απόστολος Γ. Παπαδόπουλος

Η συζήτηση σχετικά με το κοινωνικό φύλο και την κοινωνική τάξη	163
---	------------

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Τζένη Καβοννίδα

Κοινωνικό φύλο και μετανάστευση **201**

Μέρος Δ' – Παραρτήματα

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι

Νίκος Μουζέλης

**Κοινωνική και συστημική ενσωμάτωση:
Η άποψη του Χάμπερμας** **233**

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙ

Νίκος Δεμερτζής

Η εμπιστοσύνη ως κοινωνικό συναίσθημα **255**

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙΙ

Σωκράτης Μ. Κονιόρδος

**Κοινωνικό κεφάλαιο: Μεταξύ θεωρητικής σαφήνειας
και σύγχυσης** **279**

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σωκράτης Μ. Κονιόρδος

Όπως είναι γνωστό, η επιστήμη της Κοινωνιολογίας, καθώς χαρακτηρίζεται, μεταξύ άλλων, από πολυ-παραδειγματικότητα, δεν είναι ενιαία. Δηλαδή, την κοινωνιολογία διατρέχουν σειρά διαφορετικών θεωρητικών παραδόσεων όπως είναι, λ.χ., ο λειτουργισμός, ο δομισμός, ο μαρξισμός, η συμβολική διαντίδραση, κ. ά. Η κάθε θεωρητική παράδοση επιχειρεί να στοχαστεί και να ερευνήσει κατά τρόπο συστηματικό τη διάσταση των κοινωνικών σχέσεων σύμφωνα με τους δικούς της διακριτούς ορισμούς, τις δικές της προτεραιότητες, μεθόδους και την ερευνητική παράδοση. Αυτό είναι αναπόφευκτο επειδή, καθώς ο ίδιος ο κοινωνικός κόσμος –το αντικείμενο της κοινωνιολογίας– είναι πολλαπλός και πολύμορφος, δεν μπορεί παρά πολλαπλές και ποικίλες να είναι και οι απόπειρες προσπέλασης και μελέτης του. Εξάλλου, η πολυ-παραδειγματικότητα της κοινωνιολογίας δεν είναι μοναδική στο χώρο της επιστήμης, καθώς χαρακτηρίζει και άλλες επιστήμες, όπως είναι η ψυχολογία, η αστρονομία ή η φυσική, που κι αυτές δεν μπορεί να θεωρηθούν ενιαίες, όπως κατά το παρελθόν υποστηριζόταν πως ήταν (ή πως θα «έπρεπε» να είναι) οι επιστήμες.

Απ' αυτήν την άποψη την κοινωνιολογία ως επιστήμη συγκροτούν οι επί μέρους θεωρητικές της παραδόσεις. Αναμφίβολα, ανάμεσά τους υπάρχει τόσο διάλογος όσο και κριτική. Υπάρχουν, επίσης, δάνεια, αφομοιώνονται ορισμένα τμήματα της μίας παράδοσης απ' τις άλλες –κατά τρόπο εκλεκτικιστικό ή περισσότερο ολοκληρωμένο–, εμφανίζεται και συγκρητισμός, ενώ, βεβαίως, υπάρχουν διαφωνίες και διαμάχες. Παρά ταύτα, υφίσταται ένας κοινός τόπος ανάμεσα στις διάφορες κοινωνιολογικές παραδόσεις. Υπάρχουν, όμως, και πεδία προβληματισμού, μη επακριβώς συμπεφωνημένα ή καθορισμένα, πεδία που αποτελούν διλήμματα για τους κοινωνιολόγους των διαφόρων παραδόσεων και τα οποία διατρέχουν λόγω της σημασίας τους όλη την κοινωνιολογία. Είναι πεδία ή ζητήματα για τα οποία δεν υπάρχει μία απάντηση η οποία να γίνεται κοινώς, λίγο-πολύ, αποδεκτή ή να απορρίπτεται.

Στον ανά χείρας τόμο επιχειρείται, όπως δηλώνεται και από τον τίτλο του, να εξεταστούν ορισμένα απ' αυτά τα διλήμματα-πεδία μέσα από τα κείμενα των συμμετεχόντων συγγραφέων. Αυτά είναι η διάσταση (το δίλημμα) της κοινωνικής δομής σε σχέση με την κοινωνική δράση, το ζήτημα της κοινωνικής έδρασης των λεγόμενων οικονομικών φαινομένων καθώς και το δίλημμα της ένταξης – αξιολόγησης της διάστασης το κοινωνικού φύλου από τη σύγχρονη κοινωνιολογία.

Για την καλύτερη οργάνωση του υλικού το βιβλίο οργανώνεται σε τρία μέρη, τα οποία, κατά σειρά, ονομάζονται: «Κοινωνική Δομή και Κοινωνική Δράση», «Κοινωνική Έδραση και Κοινωνική Κατασκευή» και «Κοινωνικό Φύλο», και περιλαμβάνουν το πρώτο και το δεύτερο από μία, ενώ το τρίτο δύο πρωτότυπες συμβολές. Επίσης, στο βιβλίο έχουν ενταχθεί τρία ήδη δημοσιευμένα κείμενα, καθώς κρίνεται πως συμβάλλουν σημαντικά στην ανάπτυξη του προβληματισμού γύρω από ζητήματα σε σημαντικό βαθμό διλημματικά.

Το πρώτο δίλημμα πραγματεύεται ο Βασίλης Ρωμανός στο εκτεταμένο κείμενό του με τίτλο «Το ζήτημα της σχέσης κοινωνικής δομής και κοινωνικής δράσης». Ο Ρωμανός παρουσιάζει κατά τρόπο συστηματικό ορισμένες κλασικές θεωρήσεις πάνω στο ζήτημα κοινωνικής δομής – κοινωνικής δράσης αναφορικά με τη συγκρότηση του κοινωνικού στοιχείου και κόσμου. Σ' αυτές περιλαμβάνει τις θεωρήσεις του Ε. Ντυρκχάιμ και Τ. Πάρσονς, οι οποίοι τονίζουν περισσότερο τη σημασία της κοινωνικής δομής, όπως και τις προσεγγίσεις του Βέμπερ και της σχολής της συμβολικής διαντίδρασης που δίνουν έμφαση κυρίως στην κοινωνική δράση και αλληλόδραση παρά στην κοινωνική δομή.

Ως προς τις περισσότερο σύγχρονες προσεγγίσεις, ο συγγραφέας διακρίνει τις απόπειρες σύνθεσης των δυϊστικών απόψεων, αναλύοντας τις απόψεις των Α. Γκίντενς και Π. Μπουρντιέ, απ' αυτές που επιχειρούν την υπέρβαση του διαχωρισμού δομής – δράσης. Στις τελευταίες εντάσσει την προσέγγιση του στρουκτουραλισμού και του Μ. Φουκώ, όπως και τους διαφορετικού χαρακτήρα προβληματισμούς του μεταδομισμού και του μεταμοντερνισμού. Ο Β. Ρωμανός ολοκληρώνει την κριτική του παρουσίαση εκθέτοντας εν συντομία τις σχέσεις του αναφορικά με τη δυνατότητα μιας νέας θεωρητικής σύνθεσης και, κατ' αυτόν τον τρόπο, υπέρβασης του διλήμματος δομής – δράσης.

Στο δεύτερο μέρος του παρόντος βιβλίου ασχολούμαι, ως συγγραφέας, με το «Το ζήτημα της κοινωνικής έδρασης και της κοινωνικής κατασκευής των κοινωνικο-οικονομικών φαινομένων». Το πρόβλημα έγκειται στην κοινωνιολογική προσπάθεια να κατανοηθούν και να αντιμετωπιστούν τα οικονομικά φαινόμενα ως κοινωνικά. Για την αντιμετώπισή τους εξετάζεται η έννοια της έδρασης όπως αυτή εμφανίζεται στην οικονομική κοινωνιολογία και σε αναφορά με την εννοιολόγηση του Κ. Πολάνυι και τη διαφορετική εννοιολόγησή της από τον Μ. Γκρανοβέτερ. Εξετάζεται ακόμα η έννοια της κοινωνικής κατασκευής των Μπέργκμαν και Λάκμαν, ενώ παρατίθεται σχετικό απόσπασμα από το ομότιτλο έργο τους. Επίσης, για την κατάδειξη της σχέσης ανάμεσα σ' αυτές τις θεωρητικές ιδέες και την τρέχουσα κοινωνικο-οικονομική πραγματικότητα χρησιμοποιείται, ως παραδειγματική περίπτωση, η δημιουργία μιας βιομηχανίας και αγοράς ηλεκτρικού ρεύματος με βάση το έργο του Γκρανοβέτερ και των συνεργατών του.

Το τρίτο μέρος του τόμου περιλαμβάνει δύο κείμενα: το πρώτο του Απόστολου Παπαδόπουλου και το δεύτερο της Τζένης Καβουνίδη. Και τα δύο ασχολούνται με την ανάδειξη του ζητήματος της ένταξης στον κοινωνιολογικό προβληματισμό της διάστασης του κοινωνικού φύλου ως ενός σχετικά νέου και κομβικής σημασίας κοινωνικού διαχωρισμού.

Στο κείμενό του με τίτλο «Η συζήτηση σχετικά με το κοινωνικό φύλο και την κοινωνική τάξη», ο Απόστολος Παπαδόπουλος, αφού διατυπώσει τη διάκριση ανάμεσα στην κοινωνική στρωμάτωση και την κοινωνική τάξη (και ταξική ανάλυση), επικεντρώνεται στο να δείξει πώς χειρίζονται οι σύγχρονες βασικές αναλυτικές προσεγγίσεις αυτών των ζητημάτων τη διάσταση του κοινωνικού φύλου. Αναμφίβολα οι έμφυλες διαφορές σχετίζονται και είναι πανταχού παρούσες στη διάθροωση της αγοράς εργασίας. Τόσο η μαρξικής έμπνευσης προσέγγιση του Έ. Ο.

Ράιτ όσο και η περισσότερη συμβατική του Τζ. Γκόλντθορν αντιμετωπίζουν δυσχέρεια στην ένταξη, με τρόπο ικανοποιητικό, της διάστασης του κοινωνικού φύλου στις ταξικού τύπου αναλύσεις, και ο Α. Παπαδόπουλος δείχνει συστηματικά και με ενάργεια γιατί αυτό συμβαίνει. Θα σημειώσει δε πως η συνεχιζόμενη αμφισβήτηση, που η διάσταση του κοινωνικού φύλου έχει προκαλέσει στη χρησιμότητα ή επάρκεια της ταξικής ανάλυσης και της μελέτης της κοινωνικής στρωμάτωσης για τις σύγχρονες καπιταλιστικά ανεπτυγμένες κοινωνίες, αναδεικνύοντας τη σημασία της, δεν θα πρέπει να οδηγήσει στην πλήρη απόρριψη της ταξικής ανάλυσης και της σπουδής της κοινωνικής στρωμάτωσης, αλλά στον αναστοχασμό και στην ουσιαστικότερη προσαρμογή τους. Η διάσταση του κοινωνικού φύλου χρειάζεται να αναζωογονήσει και να προαγάγει την ταξική θεωρία εντασσόμενη σ' αυτήν παρά να συνεχίσει την πλέον μη ιδιαίτερα γόνιμη αμφισβήτηση της σημασίας της.

Στο κείμενό της με τίτλο «Κοινωνικό φύλο και μετανάστευση», η Τζένη Καβουνίδη επικεντρώνεται σε ένα άλλο τομέα της κοινωνικής ζωής προκειμένου να δείξει τη σημασία της έμφυλης διάστασης – σ' αυτόν της μετανάστευσης. Δείχνει πως πράγματι το κοινωνικό φύλο έχει πολλά να προσφέρει στην κατανόηση της διαδικασίας της μετανάστευσης καθώς ασκεί διαμορφωτική επίδραση στις μεταναστευτικές ροές. Το κοινωνικό φύλο επηρεάζει το πόσοι και ποιοι μεταναστεύουν αλλά και το είδος εργασίας με το οποίο οι μετανάστες θα απασχοληθούν. Ταυτόχρονα, επιδρά όχι μόνον στη μεταναστευτική μετακίνηση, αλλά άμεσα επηρεάζει τη διάρθρωση της οικογένειας στις χώρες προέλευσης αλλά και στις χώρες υποδοχής, όπως και της γυναικείας απασχόλησης στις τελευταίες· ευρύτερα επιδρά στη συνολική κοινωνική οργάνωση τόσο των κοινωνιών αποστολής όσο και των κοινωνιών υποδοχής μεταναστών. Η Τζ. Καβουνίδη αντλώντας από επίσημα στατιστικά δεδομένα και από επί μέρους εμπειρικές έρευνες επιχειρεί να δείξει τις ευρύτερες επιδράσεις του κοινωνικού φύλου στη μετανάστευση κατά τις τελευταίες δεκαετίες γενικά, ενώ διακατέχεται από ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την ανάλυση της έμφυλης διάστασης στη διάρθρωση της μετανάστευσης στην υπό διαμόρφωση ευρωπαϊκή και ελληνική κοινωνία. Και όντως, στο κεφάλαιό της δείχνει ανάγλυφα πώς επιδρά το κοινωνικό φύλο στη μορφολογία της μετανάστευσης προς την Ευρώπη και την Ελλάδα.

Ο παρών τόμος συμπληρώνεται από τρία ήδη δημοσιευμένα κείμενα, οι συγγραφείς των οποίων ευγενικά παραχώρησαν και τους οποίους από αυτή τη θέση ευχαριστώ θερμά. Το πρώτο από τα προσαρτημένα κείμενα είναι του Νίκου Μουζέλη και έχει τίτλο «Κοινωνική και συστημική ενσωμάτωση: Η άποψη του Χάμπερμας». Το δεύτερο είναι του Νίκου Δεμερτζή με τίτλο «Η εμπιστοσύνη ως κοινωνικό συναίσθημα», ενώ το τρίτο είναι του γράφοντος και έχει τίτλο «Κοινωνικό κεφάλαιο: Μεταξύ θεωρητικής σαφήνειας και σύγχυσης». Τα προαναφερθέντα κείμενα περιλαμβάνονται εδώ επειδή θίγουν ή αφορούν θέματα τα οποία νομίζω πως συμβάλλουν στην ανάπτυξη του προβληματισμού γύρω από διλημματικά ζητήματα και δυσχέρειες που αυτά παρουσιάζουν στην αντιμετώπισή τους, ενώ θίγουν ή υπαινίσσονται και τρόπους υπέρβασής τους, κάτι που αποτελεί συνολική επιδίωξη του παρόντος τόμου.

ΜΕΡΟΣ Α΄

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΔΟΜΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΔΡΑΣΗ

